

Innovaatioita, kasvua ja yrittäjämäisiä kansalaisia: Yrittäjyyspuhe suomalaisissa hallitusohjelmissa 1979–2015

Henri Koskinen ja Arttu Saarinen

Abstrakti

Tutkimme artikkelissa yrittäjyyden rakentumista suomalaisissa hallitusohjelmissa 1970-luvun lopulta 2010-luvulle. Yrittäjyys on käsitteenä monitulkintainen: se voidaan liittää esimerkiksi keskusteluihin työmarkkinoista, politiikasta ja kansalaisuudesta. Tulkitsemme yrittäjyyttä konstruktiona, jonka sisällöstä käydään jatkuvaa neuvottelua. Analyysimme paikantuu diskurssianalyysiin ja hyödynnämme siinä hallinnan tutkimuksen viitekehystä. Kiinnitämme lisäksi huomiota siihen, miten yrittäjyys asettuu osaksi suomalaisia työmarkkinoita. Näemme hallitusohjelmat retorisisina teksteinä, jotka muokkaavat kansalaisuutta ja julkista keskustelua. Tulkitsemme, että yrittäjyys kiinnittyy hallitusohjelmissa sekä talouskasvuun että työllisyyteen ja toimii näissä konteksteissa eri tavoin. Kasvupuheessa tärkeinä näyttäytyvät innovatiiviset, korkean osaamisen yritykset, jotka kuitenkin poikkeavat siitä, miltä yrittäjyys työmarkkinoiden kontekstissa näyttää. Työllisyydessä yrittäjyys toimii enemmän eetoksena, joka nivoutuu diskurssiin toimeliaasta yrittäjäkansalaisesta, kuin konkreettisena kehotuksena ryhtyä yrittäjäksi. Yrittäjyys toimii osin ihannekansalaisuuden metaforana.

Asiasanat: diskurssintutkimus, hallitusohjelmat, kansalaisuus, yrittäjyys

Innovations, growth and entrepreneurial citizens: entrepreneurship in Finnish Government Programs 1979–2015

Abstract

In this article, we examine the construction of entrepreneurship in Finnish Government Programs from the 1970s to 2010s. Entrepreneurship is an ambiguous concept that can be associated with e.g. discussions of labor market, politics and citizenship. We view entrepreneurship as a social construction, the meanings of which are constantly renegotiated. In our analysis, we utilize the theoretical framework of governmentality, and our method of analysis is discourse analysis. Additionally, we concentrate on entrepreneurship as part of the Finnish labor market. We view the Government Programs as rhetorical texts interacting with the formulations of citizenship and public discussion. In our analysis, we conclude that entrepreneurship is aligned with both economic growth and employment policy, but it has various roles. In the context of growth, businesses of high knowhow and innovative capabilities are seen crucial. This focus does not resonate with the position of entrepreneurship in the Finnish labor market. In the context of employment, rather than appearing as a call to become entrepreneur, entrepreneurship resembles an ethos, and it is intertwined with the discourse of active entrepreneurial citizenship. Thus, entrepreneurship functions as a metaphor for ideal citizenship.

Key words: discourse, Government programs, citizenship, entrepreneurship

Johdanto

Yrittäjyys on viime vuosituhaten lopulta lähtien ollut kestoaihe suomalaisessa poliittisessa keskustelussa, eikä keskustelu osoita laantumisen merkkejä 2010-luvullakaan. Esimerkiksi entinen pääministeri Juha Sipilä on tuonut esille omissa lausunnoissaan, miten yrittäjyyden lisäämisen avulla Suomen talous saadaan kasvuun ja valtionvelkaa vähennettyä. Yrittäjyys on myös ollut vahvasti esillä

Sipilän hallituksen ohjelmassa ja kärkihankkeissa. Esimerkiksi vuoden 2018 alussa voimaan tuli erityinen oleskelulupamenettely startup-yrittäjille. Menettely on normaalia oleskelulupakäytäntöä yksinkertaisempi, ja tarkoitus on edesauttaa Suomen kykyä kilpailla kansainvälisistä huippuosaajista (Sisäministeriö 2018). Yrittäjyyspuheen yleistymisen taustalla ovat vahvasti niin parlamentaarisen politiikan toimijat kuin erilaiset intressiryhmätkin.

Yrittäjyys on moniulotteinen käsite, eikä keskustelussa ole yksimielisyyttä siitä, mitä yrittäjyydellä ylipäätään tarkoitetaan. Poliitikoilla ja poliittisella eliitillä on merkittävä rooli julkisen keskustelun muokkaajana. Tutkimme tässä artikkelissa, miten yrittäjyydestä on kirjoitettu hallitusohjelmissa 1970-luvun lopulta 2010-luvulle ja millaisia muutoksia yrittäjyyden merkityksissä on tapahtunut. Tarkasteluajanjakso sisältää suomalaisen hyvinvointivaltion kasvun 1970–80-lukujen taitteessa, 1990-luvun julkisen sektorin sopeuttamisen ja 2000-luvun markkinoistumiskehityksen. Periodille mahtuu siis valtion ja markkinoiden välisen suhteen kannalta ideologisesti erityyppisiä ajanjaksoja.

Ymmärrämme yrittäjyyden paitsi lainsäädännöllisenä käsitteenä ja työmarkkina-asemana myös sosiaalisena konstruktiona, josta voidaan tuottaa erilaisia versioita ja jonka merkityksistä käydään jatkuvia neuvotteluja (vrt. Hyvärinen ym. 2003, 9–10). Yrittäjyyden käsittämiseen vaikuttavat erilaiset poliittiset ja moraaliset pyrkimykset. Yrittäjyys voidaan esimerkiksi ymmärtää oman edun maksimointiin pyrkivänä taloudellisena toimintana, yhteiskunnallisesti tärkeänä ja hyvinvointia edistävänä toimintana tai yksilön ominaisuuksina ja luonteenpiirteinä (Niska & Vesala 2011, 94; Perren & Jennings 2005, 174–175). Nämä merkitykset asettuvat lomittain ja muotoutuvat erilaisilla tavoilla eri yhteyksissä. Yrittäjyys työmarkkina-asemana on kuitenkin pirstaleinen ja käsittää hyvin monenlaisissa asemissa olevia ihmisiä yksinyrittäjistä ja freelancereista palkansaajia työllistäviin työnantajiin. Pidämme analyysissamme mukana tämän moninaisuuden: millainen ja keiden yrittäjyys nähdään ohjelmissa toivottavana?

Lähtökohtanamme on, että hallitusohjelmia voi lukea ennen kaikkea retorisisina dokumentteina.

Hyödynnämme tulosten tulkinnassa hallinnan tutkimuksen näkökulmaa, jossa yrittäjyys nähdään

käsitteenä, jonka avulla pyritään muokkaamaan kansalaisten subjektiviteetteja. Tuloluviissa tarkastelemme yrittäjyyspuhetta yhtäältä yksilöiden ja toisaalta makrotasolta eli valtiollisesta näkökulmasta ja pohdimme näiden näkökulmien välistä suhdetta. Ennen varsinaista empiiristä analyysia käymme läpi, miten yrittäjyyttä voi käsitteenä ymmärtää. Pyrimme muodostamaan kuvan aiemman tutkimustiedon perusteella yrittäjyydestä yhtäältä työmarkkinoiden kannalta ja toisaalta konstruktionistisena kansalaisuuteen liittyvänä ilmiönä. Tuomme esille kansalaisuuden ja valtiotason välistä jännitettä.

Yrittäjyyden käsitteellistäminen

Suomessa yrittäjien osuus on hieman OECD- ja EU-maiden keskiarvoa alhaisempi (OECD 2016, 126–127). Yrittäjä-nimisessä työmarkkina-asemassa oli Suomessa noin 12,5 % työssäkäyvistä ihmisistä vuonna 2014, yhteensä siis hieman yli 300 000 ihmistä (Pyöriä 2017, 25). Yrittäjien osuus työllisistä laskee pitkään, mutta viimeisen kymmenen vuoden aikana osuus on kääntynyt nousuun. Jos maa-, metsä- ja kalatalous poistetaan vertailusta, on yrittäjien määrä kasvanut selkeämmin suhteessa kokonaistyövoimaan tällä vuosituhanella (Kuvio 1).

Enemmistö yrittäjistä, noin kaksi kolmasosaa, on miehiä. Naisyrittäjien vähäisempää määrää selittää osaltaan Suomen työmarkkinoiden rakenne: naisvaltaiset julkisen sektorin alat työllistävät runsaasti palkansaajia. (Katainen 2016.) Yksinyrittäjät sekä pääsääntöisesti yksin työskentelevät ammatinharjoittajat ja freelancerit – joista kokoavana terminä käytetään *itsensä työllistäjää* – muodostavat noin puolet koko yrittäjäväestöstä. Tyypillisin yksinyrittäjä on 40–50-vuotias mies, joka harjoittaa yritystoimintaansa rakennusosalalla. (Pärnänen & Sutela 2014, 10–12.)

Yrityksistä ylivoimaisesti suurin osa, lähes 95 %, on alle 10 henkeä työllistäviä mikroyrityksiä. Suuryrityksiä – yli 250 henkeä työllistäviä yrityksiä – on koko yrityskannasta alle puoli prosenttia. (Katainen 2016; Ojala ym. 2017, 146–147.) Nämä luvut eivät kerro mitään sivutoimisista yrittäjistä tai

heidän määrästään. Useat päätoimisessa palkkatyössä toimivat tai jo vanhuuseläkkeellä olevat saavat sivutoimisesti yrittäjätuloja (esim. Järnefelt 2011).

Yrittäjillä on useimmiten palkansaajia alempi tulotaso. Erityisesti näin on ammatinharjoittajien ja freelancereiden kohdalla, joiden mediaanivuositulo on n. 16 000 euroa; myös maatalousyrittäjien tulot jäävät samalle tasolle. Yrittäjien tulot muodostuvat palkansaajia hajanaisemmin, ja heidän asemansa on epävarma. (Ojala ym. 2017, 150–151, 156.)

Kuvaavaa onkin, että yrittäjyyden ja palkansaajan kategoriat ovat erityisesti 2000-luvulla liudentuneet suhteessa toisiinsa, eikä rajanveto ole aina selkeä (Ojala ym. 2017, 145; Pyöriä 2017, 13). Viime aikoina on keskusteltu esimerkiksi pakkoyrittäjyydestä – työstä, jota tehdään virallisesti yrittäjänä mutta joka tosiasiallisesti muistuttaa palkkatyötä ilman palkkatyösuhteen etuja – sekä kevytyrittäjyydestä, jossa yksilö tekee työtä itsenäisesti asiakkaalle ja yritysburokratian hoitaa erillinen, erikoistunut laskutusyritys. Yrittäjyyden sisällä onkin tapahtunut rakenteellinen muutos 2000-luvulla: itsensä työllistäjien osuus on kasvanut suhteellisesti enemmän kuin yrittäjien kokonaismäärä (Pärnänen 2015; Pärnänen & Sutela 2014, 8–10).

Kun yrittäjyys ymmärretään lainsäädännöllisen termin lisäksi diskursiivisesti muotoutuvana konstruktiona, sillä voidaan viitata taloudellisen toiminnan ohella ajattelu- ja toimintatapoihin (Niska & Vesala 2011; Perren & Jennings 2005). Juuri yrittäjyys-käsitteen moninaisuus tekee siitä kiintoisan tutkimusilmiön diskursiivisesta näkökulmasta. Michel Foucault'n viitoittamasta näkökulmasta yrittäjyys on mahdollista ymmärtää hallinnan (*governmentality*) kehyksessä (Bröckling 2016; Foucault 1991; Komulainen ym. 2010; Korhonen 2012). Näin ymmärrettynä yrittäjyys toimii raamina, jonka myötä oma itse kehoitetaan ymmärtämään yritysmaailmasta ja taloudesta tutuin termein ja käsittein. Yksilön ominaisuudet ja itsensä kehittäminen saavat sijoittamisen merkityksiä: itse nähdään yrityksenä, yrittäjämienä (*self as enterprise*), ja näin ollen jokainen on oman elämänsä yrittäjä. Käsitteen taustalla on ajattelumalli, joka pohjaa erityisesti käyttäytymistieteellisestä

taloustieteestä ammentavaan rationaalisen agentin teoriaan ja inhimilliseen pääomaan sekä ajatukseen markkinamekanismista yhteiskuntaa jäsentävänä mallina (Bröckling 2016; Helén 2016; Komulainen ym. 2010; Miller & Rose 2008).

Hallinnan kehyksessä ymmärrettynä yrittäjyyden katsotaan levinneen laajemmalti yhteiskuntaan ja tulleen määrittämään keskeisesti ihmisen toimintaa eri konteksteissa; voidaan jopa sanoa, että yrittäjämäiset ominaisuudet ovat nousseet hyvän kansalaisen määreiksi (Lahikainen & Harni 2016). Yrittäjäminän voi nähdä osana laajempaa uusliberaalia, yksilöllisyyttä korostavaa diskurssia (Brunila & Mononen-Batista Costa 2010; Lahikainen & Harni 2016). Tässä keskustelussa kansalaisen ja valtion suhde hahmottuu uudella tavalla. Arttu Saarinen, Suvi Salmenniemi ja Harri Keränen (2014) esittävät, että hyvinvointivaltion logiikka on 2000-luvulle tultaessa ja sen aikana kietoutunut uusliberaaliin rationaliteettiin, jossa korostuvat markkinaehtoisuus, valtiollisen kilpailukyvyn ensiarvoisuus ja kansalainen itseään kehittävänä toimeliana subjektina (ks. myös Kantola 2006, 171–173). Uudenlaista ajattelutapaa on kutsuttu myös kilpailuvaltiomalliksi. Olennaista on julkisen sektorin menokurin ja kansainvälisen talouskilpailun korostaminen. (Kantola & Kananen 2017, 13.)

Kilpailuvaltioon liittyvän hallinnan rationaliteetin katsotaan saaneen alkunsa 1980-luvulla. Sen käännekohtana Suomessa on yleisesti pidetty 1990-luvun lamaa, jonka aikana ja jälkimainingeissa alaa valtasi markkinaehtoisuutta korostava puhetapa. Kilpailukyvyistä muodostui hegemoninen diskurssi, jonka kautta politiikka jäsentyy ja jonka maksimoimiseen poliittiset strategiat tähtäävät. Valtion, sosiaaliturvan ja esimerkiksi koulutuksen on noudatettava yrityksen logiikkaa, ja kansallisen kilpailukyvyn kehittyminen on tärkeintä. (Kantola 2002; 2006, 165–167; 2010; ks. myös Niemelä & Saarinen 2012.)

Yrittäjyys ei näin ymmärrettynä palaudu niinkään taloudelliseen tai työmarkkinoiden toimintaan, vaan se nähdään metaforana yleisessä kansalaisen ja valtion välistä suhdetta koskevassa järkeilyssä. Yrittäjyys hahmottuu kansalaisuuden teknologiana (Cruikshank 1999), jonka kautta ideaalia

kansalaisuutta rakennetaan. Yrittäjä voidaan nähdä tässä mielessä markkinoistuneen yhteiskunnan ihannetoimijana (Bröckling 2016; Helén 2016).

Tutkimusasetelma

Artikkelin tutkimuskysymykset ovat: 1) miten yrittäjyys ymmärretään suhteessa valtioon (yrittäjyyden rooli makrotasolla) ja 2) miten yrittäjyys hahmottuu osana kansalaisuutta (kansalaisuuden subjektivointi). Olemme kiinnostuneita siitä, miten yksilötaso ja makrotaso kohtaavat. Tulokset esitämme kolmessa alaluvussa, jossa kussakin käsitellään tätä yrittäjyyden, kansalaisuuden ja valtion välistä dynamiikkaa. Tarkastelemme myös sitä, miten yrittäjyys suhteutuu poliittisessa diskurssissa ilmeneviin käsityksiin työstä, työmarkkinoista ja työmarkkina-asemasta. Pidämme siis taustalla yrittäjyyden empiirisen todellisuuden.

Luemme hallitusohjelmia retoriikan näkökulmasta, ja analyysimme paikantuu diskurssianalyysiin (Jokinen & Juhila 2016). Tarkastelemme sanastoa ja käsitteistöä, joiden kautta yrittäjyydestä puhutaan, ja analysoimme sitä, millaisia kansalaissubjekteja hallitusohjelmissa kutsutaan esiin: miten kansalaisuutta pyritään niissä muokkaamaan ja millainen rooli yrittäjyydellä on tässä prosessissa. (Hyvärinen ym. 2003, 10; Saarinen, Salmenniemi & Keränen 2014.)

Yrittäjyyden tutkimus on keskittynyt erityisesti johtamistieteisiin. Yhteiskuntatieteellisessä aiheen tutkimuksessa yrittäjyys on pitkälti käsitetty eetoksena ja rationaliteettina, mikä nivoutuu hallinnan kysymyksiin subjektiviteettien muotoutumisesta (Kaisto & Pyykkönen 2010; Komulainen ym. 2010).

Poliittisen diskurssin muutokset ovat tavallisesti hitaita ja vähittäisiä. Uudet merkitykset rakentuvat edellisten päälle ja kommunikoivat niiden kanssa. (Hellman ym. 2017; Niemelä & Saarinen 2012; Perren & Jennings 2005, 174.) Analyysiamme ohjaakin käsitys hallinnan tekstuaalisesta olemuksesta: valta syntyy ja rakentuu erilaisissa vuorovaikutussuhteissa, ja toimijat ovat valtasuhteiden läpäisemiä ja tuottamia. Subjektivaatio tapahtuu erilaisissa vallankäytön konteksteissa ja on näin ollen

luonteeltaan *tilanteista*. Subjektivaatiolla viittaamme siihen, miten dokumentit konstruoivat kansalaisuutta. Valta ei palaudu sen harjoittajiin, vaan se on kytköksissä historiallisesti erityisiin tiedon ja järjen muodostelmiin, joiden puitteissa tullaan subjektiksi – kansalaiseksi, koululaiseksi, työntekijäksi. (Foucault 1991; Helén 2010; 2016, 158–160; Kaisto & Pyykkönen 2010, 10–17.) Täten hallitusohjelmat voidaan nähdä myös työkaluina, joiden kautta asiantiloja ja ongelmia – ja niiden ratkaisuja – legitimoidaan ja joiden avulla yleisöä ohjataan hyväksymään asetetut poliittiset tavoitteet. Erittelemme yrittäjyyden ilmenemistä hallitusohjelmissa hyödyntäen hallinnan tutkimuksen tarjoamaa viitekehystä.

Aineiston muodostavat hallitusohjelmat 1970-luvun lopulta nykypäivään. Siihen kuuluvat seuraavat kaudet: Koivisto II (1979–1982), Sorsa III (1982–1983), Sorsa IV (1983–1987), Holkeri (1987–1991), Aho (1991–1995), Lipponen I (1995–1999), Lipponen II (1999–2003), Jätteenmäki (2003), Vanhanen I (2003–2007), Vanhanen II/Kiviniemi (2007–2010), Katainen (2011–2015) ja Sipilä (2015–2019). Ajanjaksolla ei ole löydettävissä minkään yhden puolueen selvää ja pitkää ylivaltaa (vrt. Saarinen ym. 2014, 608). 1970- ja 1980-luvun vaihteessa suomalainen valtiojohtoinen suunnittelu ja hyvinvointivaltion laajentuminen olivat voimakkaimmillaan (ks. Hellman ym. 2017; Kananen 2017; Saarinen ym. 2014).

Hallitusohjelmat ovat kokonaisvaltaisia, strategisia dokumentteja: niissä kuvataan asiantiloja, tunnistetaan ongelmia ja esitetään keinoja ongelmien ratkaisemiseksi. Ohjelmiin kirjataan kunkin hallituksen tavoitteet sekä keinot, joilla ne saavutetaan. (Hellman ym. 2017; Kantola 2006, 157; Saarinen ym. 2014, 607.) Täten analyysissa voidaan kiinnittää huomiota dokumenttien sisäiseen logiikkaan ja järjestykseen sekä tapoihin, joilla tunnistettuja ongelmia pyritään ratkaisemaan.

Hallitusohjelmien tehtävä on osoittaa, että hallituksessa olevat puolueet ovat sitoutuneet etukäteen siinä kirjattuihin tavoitteisiin. Suomalaisessa kontekstissa hallitusohjelmasta tehty tietoinen poikkeaminen on harvinaista. Hallitusohjelmia laadittaessa puolueiden puheenjohtajilla on ministeriöiden johtavien virkamiesten ohella merkittävä asema. (Mykkänen 2017.) Ohjelmat

voidaankin nähdä laatimishetkensä poliittisen tahtotilan ilmentäjinä sekä poliittisina kompromisseina. Hallitusohjelmien merkitys poliittisten päätösten perustana on kasvanut 1990–2000-luvuilla, mistä osaltaan kertoo myös hallitusohjelmien kasvava laajuus ja yksityiskohtaisuus: tarkastelujakson pisimmän ohjelman sanamäärä on yli 20-kertainen verrattuna lyhimpään ohjelmaan (Saarinen ym. 2014; ks. liitetaulukko 1).

Perinteisesti keskustaoikeisto on pitänyt yrittäjyyttä vasemmistoa enemmän esillä. Ero painotuksissa näkyy monella tavoin. Esimerkiksi perussuomalaisen, keskustan ja kokoomuksen jäsenissä on selvästi enemmän yrittäjiä kuin muissa puolueissa sekä selkeämmät yhteydet elinkeinoelämään. Vasemmistolla taas on voimakkaammat yhteydet työntekijäjärjestöihin. (Koiranen ym. 2017.) Yhteyksien kautta syntyy erilaisia intressejä, mikä näkyy esimerkiksi yrittäjyyden roolissa työllisyyspolitiikassa: poliittinen oikeisto on luottanut voimakkaammin työn tarjonnan lisäämisen politiikkaan, missä uudella yrittäjyydellä on merkittävä rooli. Näin ollen yrittäjyyden voidaan olettaa olevan yhteydessä sekä kasvu- että työllisyyspolitiikkaan.

Vaikka puolueiden jäsenten osalta on eroja esimerkiksi siinä, paljonko niissä on yrittäjäjäseniä, emme erikseen tässä artikkelissa tarkastele puolueittain käsityksiä yrittäjyydestä. Arttu Saarinen, Suvi Salmenniemi ja Harri Keränen (2014) ovat osoittaneet, ettei uusliberaalin rationaliteetin syntyä Suomessa voida palauttaa tiettyihin poliittisiin puolueisiin. Tässä mielessä on perusteltua tarkastella hallitusohjelmia ja niissä esitettyä retoriikkaa kokonaisuutena eikä puoluekohtaisten dokumenttiaineistojen kautta. Ajatuksena on, että nimenomaan hallitukset ovat Suomessa korkein päättävä eliitti, jolla on myös merkittävä mielipidevalta. Näin on kiintoisaa tutkia miten juuri hallitukset, niiden poliittisesta väristä riippumatta, konstruoivat yrittäjyyttä ilmiönä.

Yhteiskuntatieteessä sukupuolen ja luokka-aseman kaltaiset kategoriat ovat usein varsin vahvasti esillä. Yrittäjyys on kuitenkin sekä julkisessa keskustelussa että tutkimuksessa määrittynyt yleensä sukupuolen suhteen neutraaliksi konstruktioksi: yrittäjyys samaistuu helposti yksilöpsykologisiin ominaisuuksiin, joiden ei mielletä olevan sidoksissa esimerkiksi sukupuoleen tai luokka-asemaan.

Toisaalta yrittäjyys on kuitenkin mitä suurimmassa määrin maskuliininen konstruktio, sillä siihen assosioitavat ominaisuudet, kuten päättäväisyys ja määrätietoisuus, määrittyvät miehiseksi. (Komulainen 2006; Komulainen & Sinisalo 2006.) Lisäksi miesten ja naisten yrittäjyydessä on eroa esimerkiksi toimialojen suhteen (Komulainen & Sinisalo 2006). Kuvaavaa on, että sukupuoli yrittäjyyden suhteen ei saa aineistossa juurikaan tilaa. Naisten yrittäjyys mainitaan aineistossa erikseen yhteensä kolme kertaa, mutta muuten sukupuoli ei eksplisiittisesti nouse esiin yrittäjyydestä puhuttaessa. Yrittäjyyden maskuliinisuus jää piiloon.

Yrityspolitiikasta yrittäjyyspolitiikkaan

Analyysin aluksi muodostimme yleiskuvan aineistosta kartoittamalla yrittäjyyden ja sen läheisten sanojen sekä yritys-sanan esiintymistä hallitusohjelmissa. Löydökset on esitetty liitetaulukossa 1. Sanaesiintymiä ei ole tarkoituksenmukaista esittää suhteellisina osuuksina. Liitetaulukon lukujen avulla on tarkoitus muodostaa yleiskuva yrittäjyydestä ja varsinainen analyysi keskittyy hallitusohjelmatekstien tarkasteluun.

Yrittäjyys sanana mainitaan ensimmäisen kerran Esko Ahon hallituksen ohjelmassa vuonna 1991. Tätä ennen ohjelmien taloutta koskevat osiot käsittelevät pääasiassa yrityksiä. Ennen 2000-lukua yrittäjyyttä ja yrittäjiä käsitellään pääasiassa elinkeino-, työllisyys- ja sosiaalipolitiikan alueilla, mutta Jäätteenmäen/Vanhasen I ohjelmasta lähtien näitä käsittelevät politiikan lohkot laajenevat käsittämään muun muassa koulutus-, kulttuuri- ja aluepolitiikan. Yrittäjyys määrittyy aineistossa paitsi elinkeinopolitiikan ja talouskasvun välineeksi myös esimerkiksi aluepolitiikassa maakuntien kehittymisen edistäjäksi.

Alueiden menestys tukee koko kansantalouden kasvua ja heijastuu koko maahan.

Alueiden osaamista, yrittäjyyttä ja työllisyyttä vahvistetaan. Näin tuetaan kasvua

ja luodaan edellytykset hyvinvointiyhteiskunnan perusrakenteiden

ylläpitämiselle. (VNK 2003)

Yrittäjyys sanana alkaa esiintyä toistuvammin hallitusohjelmissa 2000-luvun vaihteessa. Yritys-sana sen sijaan esiintyy useasti koko tarkasteluajanjakson ajan ja sen esiintymistiheys kasvaa jatkuvasti. Erityisesti Jyrki Kataisen ohjelmassa sana esiintyy huomattavan usein. Tätä voidaan tulkita myös Ralf Kaurasen ja Emma Lambergin (2016, 232–233) analyysin avulla. He havaitsivat, että Kataisen pääministeriaikojen puheissa yritykset yleensä ja kasvuhakuiset, kansainvälistymiseen pyrkivät ja innovatiiviset yritykset erikseen nähdään talouskasvun moottoreina, ja vaikka yrittäjyys yleisestikin näyttäytyy toivottavana ja positiivisena asiana, yksityisen sektorin yritysten rooli talouskasvun ja siten hyvinvointivaltion kannalta on tärkeintä.

Yrityksillä aineistossa tarkoitetaan pääasiassa yksityisiä yrityksiä erottelematta useinkaan sen tarkemmin yksinyrittäjiä, pk-yrityksiä ja suuryrityksiä. Johtojatukseksi hahmottuu, että Suomen on oltava yrityksille kannattava ja houkutteleva kohde sekä tuoda että olla siirtämättä pois toimintaa ja pääomia. Suomen on toteutettava rakenteellisia muutoksia, jotka pönkittävät tätä tavoitetta.

Hallitus huolehtii siitä, että yritysten yleiset toimintaedellytykset ovat tasolla, jolla Suomi kilpailee menestyksellisesti suorista investoinneista maailmanlaajuisesti, Euroopan unionissa sekä Itämeren alueen aktiivisena toimijana. Hallitus uudistaa Suomen teollisuusstrategian tämän mukaisesti. (VNK 1995.)

Suomen täytyy olla sekä infrastruktuuriltaan että verotuksellisesti kilpailukykyinen sijaintipaikka yrityksille ja niiden avaintoiminnoille. [...] Verotuksen rakennetta kehitetään työllisyyttä tukevalla ja yrittäjyyttä edistävällä tavalla ottaen huomioon verotuksen vaikutukset Suomen kykyyn kilpailla yritysten ja niiden avaintoimintojen sijaintipaikkana. (VNK 2003)

Jälkiteollisen kilpailuvaltion kehityksessä asiat tulevat ymmärrettäväksi ensisijaisesti talouden kautta ja talouden ja markkinoiden käsitteistöin (Helén 2016; Saarinen ym. 2014; Kananen 2008; Kantola &

Kananen 2017). Koska yritystoiminta tässä logiikassa synnyttää ja tuo vanavedessään hyvinvointia, valtion tehtäväksi määrittyy julkisten rakenteiden muovaaminen mahdollisimman vapaaksi pelikentäksi yritystoiminnalle. Keinoksi määrittyy esimerkiksi verotus. Näin ollen sekä yritystoiminnalle mahdollisimman hyvä toimintaympäristö että kansalaisista lähtevä työ ja yrittäminen ovat olennaisia hyvinvointivaltiolle.

Yrittäjyys poliittisessa diskurssissa voidaan jakaa pk-yrityspolitiikkaan ja yrittäjyyspolitiikkaan. Pk-yrityspolitiikassa tarkoituksena määrittyy olemassa olevien yritysten auttaminen ja suojeleminen, kun taas yrittäjyyspolitiikassa vaikutetaan uusien yritysten syntymiseen. Yrittäjyyspolitiikan syntyminen pk-yrityspolitiikan rinnalle länsimaissa voidaan palauttaa talouden 1900-luvun loppupuolella alkaneeseen jälkimodernisaatioon. Pk-yrityksiä ei aiemmin nähty merkittävänä taloudellisena voimavarana, vaan suuryritysten ja massatuotannon katsottiin toimivan talouden moottorina. Jälkimoderni kehitys – talouden globalisaatio ja palveluvetoistuminen, vapautuvat pääomat, kansainvälinen kilpailu sekä tietotalouden nousu – on kuitenkin kasvattanut uudenlaisen yritystoiminnan merkitystä kansantalouksille. Jälkitemodernisessa taloudessa uusien yritysten syntyminen näyttää talouden keskeisenä voimavarana, mikä puolestaan on johtanut yrittäjyyden edistämisen ymmärtämiseen poliittisena tavoitteena. (Niska & Vesala 2011, 96–101; Perren & Jennings 2005.)

Aineistossa tapahtuu 2000-luvulle tultaessa tätä jaottelua heijastava muutos, kun yrittäjyys alkaa saada yhä enemmän tilaa. Siinä missä talouskasvun nähtiin teollisena aikana syntyvän (suur)yritysten ja valtion välisestä dynamiikasta, 2000-luvulla talouskasvun lähteeksi alkaa määrittyä uutta luova yrittäjä. Tämä yrittäjyyspuhe ei kuitenkaan korvaa tai syrjäytä yrityspuhetta, vaan elää sen rinnalla omassa kehityksessään. Voidaan sanoa, että yritykset – yritystoiminta, hyödykkeiden ja palvelujen tuotanto – nähdään entistä keskeisempinä talouden ja talouskasvun rakentajina, ja siksi Suomen on ensisijaisesti pyrittävä näyttämään houkuttelevana kohteena yrityksille ja pääomille. Yrittäjyys kiinnittyy enemmän yksilötasoon ja siihen, miten kansalaisuus aineistossa muotoutuu, ja yrittäjyys

toimii pikemminkin eetoksena ja retoriikkana, kuten tuonnempana esitämme. Tarkastelemme seuraavaksi tarkemmin yrittäjyyden diskursiivista muotoutumista aineistossa.

Yrittäjyys hyvinvointivaltion mahdollistajana

Yrittäjyys alkaa 1990-luvulta eteenpäin näyttäytyä entistä kiinteämpänä osana taloutta ja hyvinvointivaltiota, ja sillä katsotaan olevan tärkeä rooli hyvinvointivaltion palveluiden ylläpitämisessä sekä talouskasvun lisäämisessä. Lipposen I hallitus määrittelee hyvinvoinnin luonteen “kansalaisia omiin ponnisteluihin ja yrittämiseen kannustavaksi” (VNK 1995; vrt. Saarinen ym. 2014, 610–611, 613). Samaan aikaan julkisten palveluiden markkinoita avattiin yhä selkeämmin.

Lipposen ensimmäinen hallitus toi esille, miten ”pienien ja keskisuurten yritysten työllistämismahdollisuuksia parannetaan suuntaamalla työttömyysvakuutusmaksun alentamisvaraa niihin” (VNK 1995). Lipposen II hallituksen ohjelmassa luvataan järjestää erillinen yrittäjyysshanke, jonka tavoitteena on edistää yrittäjyyttä muuttamalla kaikkien hallinnonalojen rakenteita uusien yritysten perustamista helpottaviksi (VNK 1999). Molempien hallitusten kirjausten taustalla voi tulkita olevan ajatus siitä, että lamanjälkeisessä Suomessa yritysten toimintaedellytyksiin tulee kiinnittää yhä enemmän huomiota.

Myös yrittäjyys alettiin 1990-luvun laman aikana ja sen jälkeen nähdä työvoima- ja elinkeinopoliittisesti aiempaa merkityksellisempänä. Yrittäjäksi ryhtymiseen tartuttiin vaikean työttömyystilanteen osittaisena ratkaisuna, ja yrittäjyyskasvatus ja yrittäjyyteen kannustaminen nousivat aiempaa tärkeämpään rooliin (Korhonen 2012, 4). Yrittäjyys näin ymmärrettynä hahmottuu paitsi työmarkkina-asemana myös eetoksena. Yrittäjyyden eetoksen sisäistäminen on erityisesti 2000-luvulla tietoinen poliittinen tavoite, sillä yrittäjämäisten kansalaisten on katsottu olevan valmiimpia vastaamaan nykyisen globaalien kilpailun tuottamiin epävarmuuksiin omassa elämässään sekä toisaalta vahvistavan kansallista kilpailukykyä. (Brunila & Mononen-Batista Costa 2010; Ikonen 2013; Komulainen 2006; Korhonen 2012.) Yrittäjämäisten kansalaisten tuottamisen nähdään

heijastuvan koko yhteiskunnan hyvinvointiin. Esimerkiksi EU:n talouskasvustrategia nojaa yrittäjyyteen ja yrittäjämäisiin kansalaisiin, jotka ovat joustavia ja innovatiivisia. Tätä kautta yrittäjämäisten kansalaisten luominen on tullut poliittiseksi tavoitteeksi Suomessakin. (Korhonen 2012; Mononen 2007; Niska & Vesala 2011, 99.)

2000-luvulla yrittäjyys saa hallitusohjelmissa uudenlaista painoarvoa, ja erityisesti Jäätteenmäen/Vanhasen I hallitus korostaa yrittäjyyttä katsoen sen olevan “edellytys kestäväälle peruspalvelujen rahoitukselle” työllisyyden paranemisen ja talouskasvun ohella. Yrittäjyys näyttäytyy ohjelmassa keskeisenä talouskasvun tekijänä, ja sen edistäminen on tärkeimpiä hallituksen tehtäviä: yrittäjyys kiinnittyy talous-, yritys- ja elinkeinopolitiikan lisäksi alue-, kunta- ja koulutuspolitiikkaan. Talouskasvu on tässä mallissa hyvinvointivaltion ylläpitämisen näkökulmasta välttämättömyys. Talouskasvun kannalta olennaista taas on yrittäjyys. Uutta on nimenomaan, että yritysten ohella kirjoitetaan myös voimakkaammin yrittäjyydestä. Yrityksistä ja niiden kilpailukyvystä kannetaan toki huolta läpi tarkasteluajanjakson; esimerkiksi Sorsan kolmas hallitus (VNK 1982) toi esille, miten “yritysten reaalisen kilpailukyvyn säilyttämiseen on jatkuvasti syytä kiinnittää suurta huomiota”.

Matti Vanhasen toinen hallitus linjaa uuden menestyvän tuotannon edellyttävän “vahvaa yrittäjyyttä” (VNK 2007), Kataisen hallitus katsoo Suomen tarvitsevan “menestyviä yrittäjiä” (VNK 2011), ja Sipilän hallitus näkee Suomen talouden ja työllisyyden kääntyvän nousuun “vain yrittäjyyden ja työn tekemisen kautta” (VNK 2015). Talouskasvun kannalta dynamiikka rakentuu yritysten ja valtion välisen vuorovaikutuksen varaan: valtion on tuettava yrityksiä parantamalla niiden toimintamahdollisuuksia, mikä kanavoituu esimerkiksi rakenneuudistusten korostamiseen. 2000-luvun hallitusohjelmissa piirtyykin kuva hyvinvointivaltiosta, jonka tuottamat palvelut ovat jatkuvasti uhattuina ja jossa kansalaisista lähtevä yrittäjyys ja työ ovat palveluiden toteutumisen reunaehto.

2000-luvun hyvinvointiyhteiskunta on osaamista korostava, työntekoon ja yrittämiseen kannustava, sosiaalisesti oikeudenmukainen ja alueellisesti tasapainoinen. (VNK 2003)

Työllisyyden kasvu ja julkisen talouden vastuullinen hoitaminen luovat perustan kansalaistemme hyvinvoinnin parantamiselle. Työnteon, yrittämisen ja toimeliaisuuden on aina oltava taloudellisesti kannattavaa. (VNK 2007)

Yrittäjyys niveltyy osaksi toivottua, ideaalia kansalaisuutta, jota hallitusohjelmat määrittelevät.

Ihannekansalainen on aktiivinen ja toimelias ja vastaa omalta osaltaan siitä, että hyvinvointivaltion palvelut voidaan ylläpitää ja tarjota kaikille kansalaisille. Ilmiön olemassaolosta kertovat myös ne lähikäsitteet, joihin yrittäjyys aineistossa yhdistyy: työ ja toimeliaisuus. Yrittäjämäinen kansalaisuus yhdistyy siten diskurssiin, jossa kannetaan jatkuvaa huolta hyvinvointivaltion vapaamatkustajista. Kansalainen alkaa määrittäjä toimien kohteesta tekijäksi (Saarinen, Salmenniemi & Keränen 2014, 612, 615–616).

Työ ja yrittäjyys yhdistyvät eritoten 2000-luvun hallitusohjelmissa toisiinsa itsestään selvästi, kuten edellisistä sitaateista käy ilmi. Työn ja yrittäjyyden jatkuva rinnastaminen hämärtää käsitteiden eroa ja valuttaa yrittäjyyteen assosioitavia merkityksiä työn tekemiseen, jolloin kaikki työ mieltyy yrittäjämäiseksi (vrt. Brunila & Mononen-Batista Costa 2010). Tämä tulee eksplisiittisesti esiin esimerkiksi Kataisen hallitusohjelmassa, jonka mukaan on pyrittävä vahvistamaan julkisen sektorin työntekijöiden ”kykyä ns. sisäiseen yrittäjyyteen tarkoittaen kannustimia vastuunottoon, tuloksellisuuteen ja omatoimisuuteen” (VNK 2011).

Kuvaavaa on, että yrittäjyys ja työ samaistuvat toisiinsa, vaikka palkkatyö ja yrittäjyys ovat keskenään hyvin erilaisia kategorioita työmarkkinoiden näkökulmasta. Suomalainen sosiaaliturvajärjestelmä on pitkälti rakentunut kokoaikaisen palkkatyön kontekstissa (esim. Kantola & Kananen 2017, 10–11). Yrittäjyyden mahdolliseksi tekeminen tai helpottaminen konkreettisilla poliittisilla toimenpiteillä

mainitaankin aineistossa vain harvakseltaan. Satu Ojalan ja kumppaneiden (2017, 161) mukaan nykypolitiikassa tärkeää onkin saada ihmiset ryhtymään yrittäjiksi, ei yrittämisen jatkuminen tai edes kannattavuus. Sipilän hallitus kuvaileekin Suomen nykyistä tilannetta eräänlaiseksi rämettyneeksi pysähdystilaksi, joka tukahduttaa yrittäjyyttä ja luovuutta joustamattomuudellaan:

Sosiaaliturvaa ja työmarkkinoita ei ole pystytty uudistamaan, vaikka työnteon, yrittämisen ja elinkeinoelämän muutokset olisivat sitä edellyttäneet. [...]

Jäykkyydet kahlitsevat yrittäjyyttä ja luovuutta sekä latistavat ihmisten omaaloitteisuutta ja osallistumista. (VNK 2015)

Yrittäjyys yhdistyy tässä luovuuteen ja kansalaiset tuotetaan implisiittisesti yrittäjämäisinä, innovatiivisina yksilöinä, jotka eivät jähmeiden rakenteiden takia pääse toteuttamaan luovuuttaan ja realisoimaan yrittäjyyttään. Jäykkyyksien poistaminen on näin ollen kansalaisten etu. Yrittäjyyttä käytetään retorisenä keinona luomaan kansalaisuudesta tietynlainen kuva. Lisäksi yrittäjyden edistäminen toimii oikeutuksena jäykiksi kuvailtujen rakenteiden poistamiselle.

Kun aineiston alkupuolella yrittämisestä puhutaan lainsäädännöllisessä kehyksessä, yrittäjyys-termin kautta käsite laajenee ja siihen assosioituu ahkeruuden, osaamisen ja osallistumisen kaltaisia asioita. Yrittäjyyttä voidaan pitää kansalaisuuden käsitteellistämässä metaforisena: hyvät kansalaiset ovat aktiivisia riskinottajia, jotka osallistuvat itse oman hyvinvointinsa luomiseen ja ylläpitämiseen (Saastamoinen 2010). Näin ollen yrittäjyys sopii malliksi kenelle tahansa, riippumatta työ- tai elämäntilanteesta (Lahikainen & Harni 2016).

Yrittäjyys kasvun, osaamisen ja innovoinnin kumppanina

Tarkasteluajanjakson alkupuolella, 1970–80-luvun taitteessa, yrittäjyys ja yritystoiminta eivät paikannu niinkään tiettyihin aloihin, vaan yrityksistä puhutaan ensisijaisesti työllistämisen kautta. Esimerkiksi pk-yrityksistä puhutaan tyyppillisesti yleisenä, jäsentymättömänä kategoriana: ”[h]allitus

parantaa pienen ja keskiuuren yritystoiminnan edellytyksiä ja työllistämismahdollisuuksia” ja “[y]rityksille annettavalla tuella pyritään mahdollisimman hyvään työllisyysvaikutukseen” (VNK 1979). Kuitenkin jo 1980-luvun alkupuolelta lähtien uusi yritystoiminta alkaa määrittyä entistä tärkeämpänä. Sitä pyritään synnyttämään ”riskialttiille” aloille mm. parantamalla yritysten omarahoitusmahdollisuuksia ja lisäämällä valtion tarjoamia tukia (VNK 1982) sekä panostamalla teollisuuden tutkimus- ja kehitystoimintaan ja tuotannon monipuolistamiseen (VNK 1987). Uudet alat hahmottuvat enenevässä määrin korkean osaamisen ja tieto- ja teknologiaintensiivisen työn aloiksi, kuten biotekniikka (VNK 1987), ympäristöteknologia ja telekommunikaatio (VNK 1995), digitaaliset palvelualat (VNK 1999), energiateknologia-alat ja clean tech (VNK 2011) sekä biotalous (VNK 2015).

Uuden yritystoiminnan korostamiseen kytkeytyy puhe osaamisesta ja käsitys Suomen kilpailukyvyistä korkeaan osaamiseen ja innovaatioihin perustuvana. Kilpailukyvyn keskeisiksi edellytyksiksi määrittyvät laadukas ja kattava koulutus sekä panostukset yritysten tutkimus- ja kehitystoimintaan: ”Hallitus edistää osaamiseen perustuvaa kilpailukykyä tukemalla aineettomia investointeja ja innovatiivisen yritystoiminnan kehittymistä” (VNK 1999) ja ”Suomen talouden kasvu ja kilpailukyky perustuvat jatkossakin ennen kaikkea osaamiseen ja uuden teknologian hyödyntämiseen. Siksi tutkimus- ja kehittämistoiminnan kasvun jatkuminen on välttämätöntä.” (VNK 2003.) Keskeiseksi työkaluksi projektissa on määrittynyt yrittäjyyskasvatus, joka on pyritty sulauttamaan osaksi koulutusta kaikilla koulutusasteilla (Komulainen ym. 2010; Korhonen 2012; Laalo & Heinonen 2016).

Siirryttäessä 2000-luvulle elinkeino- ja talouspolitiikassa lisääntyy puhe riskirahoituksesta ja innovatiivisesta yritystoiminnasta. Keskeisiä ovat innovaatiot, kasvuhakuiset korkean osaamisen yritykset sekä kansainvälisten pääomien houkuttelu Suomeen. 2010-lukua lähestyttäessä aletaan jo puhua suoranaisesti kasvuyrityksistä sekä niiden rahoittamisesta erilaisilla riskialttiilla rahoitusmahdollisuuksilla.

Hallitus vahvistaa talouden innovaatiokapasiteettia strategisilla osaamispanostuksilla valikoituihin kohteisiin, tukee osaamisen kehittymistä ja parantaa uuden riskipitoisen yritystoiminnan syntymisen ja kasvun edellytyksiä.

(VNK 2007)

Julkista pääomasijoitustoimintaa vahvistetaan erityisesti kasvuyritysten lisäämiseksi ja työpaikkojen luomiseksi. Samalla toteutetaan pääomasijoitusohjelma uusien sijoittajien saamiseksi suomalaisiin kasvuyrityksiin.

(VNK 2011)

Painotus siirtyi kasvuyrityspuheen myötä entistä vahvemmin uusiin yrityksiin, ja uutta yritystoimintaa halutaan synnyttää huippuosaamista vaativille teknologia- ja palvelualoille. Tämä puolestaan merkitsee yritys- ja yrittäjyyspuheen päähuomion siirtymistä pois pk-yrityksistä ja niin sanotuista tavallisista teollisuus- ja palvelualojen yrittäjistä, joita valtaosa yrittäjäväestöstä on. Yrittäjyys kytkeytyykin enenevässä määrin kasvuun työllisyyden sijaan. Erityisesti Jyrki Kataisen ohjelma näkee yritykset kasvun lähteinä ja korostaa uusien alojen ja kehittyvien, kasvavien yritysten merkitystä (vrt. Kauranen & Lamberg 2016). Yritykset eivät määrity ensisijaisesti työllistymisen kautta vaan kokonaisvaltaisemmin – ja epämääräisemmin – talouskasvun osatekijöinä.

Kasvukontekstissa yrittäjyys abstrahoituu helposti monoliitiksi, jota on vaikea konkretisoida. Yrittäjyys rakentuu enemmän osana talouskasvun synnyttämisen dynamiikkaa, jonka muut toimijat ovat esimerkiksi valtiollisia laitoksia, yliopistoja ja erilaisia ”osaamiskeskittymiä”. Näin ollen yrittäjyys ei välttämättä palaudu yksilötasolle, yrittäjiin sinänsä.

Miira Niskan ja Kari Vesalan (2011) mukaan yrittäjyyspolitiikka hahmottuu usein epämääräisenä ja liukuvarajaisena, eri hankkeiden kautta tapahtuvana kehittämistoimintana, jota toteuttavat erilaiset, vaikeasti hahmottuvat kumppanuusverkostot. Innovaatioiden oletetaan syntyvän näissä verkostoissa, ja yrittäjien tehtäväksi jää osaltaan innovaatioiden kaupallistaminen. Julkisen vallan

tukea osoitetaan useimmiten muutamalle valikoidulle alalle (ns. klusterikehittäminen), ei pk-yrityksen edellytyksiin sinänsä. (2011, 100–101, 107–108.) Ilpo Helén näkee syynä talouden jälkiteollistumisen: globaalin, joustavan talouden ja verkostomaisen tuotannon takia valtiot pyrkivät houkuttelemaan pääomia ja pärjäämään globaalissa kilpailussa erilaisilla ”kilpailukyky-ympäristöillä”, jotka rakentuvat valtiollisten ja yksityisten instanssien solmukohdiksi, esimerkkinä Oulun panostukset teknologia- ja viestintäteollisuuden tukemiseen (2016, 214–215).

Kun yrittäjyyspolitiikka nähdään liukuvarajaisena kehittämistoimintana, on ymmärrettävää, ettei kasvua korostavassa yrittäjyyden puhetavassa kiinnitetä huomiota yksittäisiin yrittäjiin. Yrittäjät määrittyvät korkean osaamisen ja koulutustason toimijoiksi eivätkä välttämättä freelancereiksi tai rakennusalan yksityisyrittäjiksi. Toisin sanoen kyse on vain tietynlaisista yrittäjistä. Yrittäjyyspolitiikka ei pyri edistämään ainoastaan yrittäjyyttä vaan ”yrittäjyyttä edesauttavien toimintaympäristöjen kehittämistä” (Vesala, Vihinen & Kurki 2011, 129), joten yrittäjät hahmottuvat monimutkaisen, vaikeasti avautuvan verkoston osana. Dynamiikassa yrittäjämäisten kansalaisten luominen palvelee talouskasvua siten, että yrittäjämäiset ja osaavat kansalaiset ovat valmiimpia siirtymään tämän kasvuverkoston osaksi ja osallistumaan innovaatioiden ja kasvun prosesseihin.

Yrittäjyyden empiiriseen todellisuuteen, kuten yrittäjien työaikoihin tai tuloihin, otetaan hallitusohjelmissa kantaa ylipäättään varsin vähän tarkasteluajanjakson aikana. Aiemmin esitimme, että merkittävä osa yrittäjistä on varsin haastavassa tilanteessa esimerkiksi alhaisten tulojen vuoksi. Tämä todellisuus ei kuitenkaan tunnu olevan hallitusohjelmissa merkittävässä roolissa. Siihen ei kiinnitetä juuri huomiota esimerkiksi vuoden 2015 hallitusohjelmassa, vaikka yrittäjyyttä yleisellä tasolla muuten korostetaankin.

Ennen Sipilän hallituksen ohjelmaa esille nostetaan esimerkiksi maatalousyrittäjien asema, johon puututaan välillä yksityiskohtaisestikin: ”[n]iinikään kehitetään [M]aatalousyrittäjien vuosiloma-, viikkovapaa- ja sijaisapujärjestelmää” (VNK 1983) ja ”[m]aatalousyrittäjien ja yrittäjien sosiaaliturvajärjestelmiä kehitetään mm. lisäämällä omavastuita” (VNK 1995). Yleisesti ottaen

yrittäjyyteen liittyvää problematiikkaa käsitellään aineistossa lyhyesti ja lähes yksittäisinä mainintoina, kuten ”[p]arannetaan pienyrittäjien lomajärjestelyjä” (VNK 1987) ja ”[s]elvitetään vuorotteluvapaajärjestelmän ulottaminen yrittäjiin” (VNK 2007). Yrittäjyyden pirstaleisuus tunnustetaan ennen 2000-lukua vain harvakseltaan, ja myöhemminkin se jää maininnan tasolle: ”[e]rikseen selvitetään työsuhteen ja yrittäjyyden välimaastossa olevan itsensä työllistämisen ongelmakohdat sosiaalivakuutus- ja työolainsäädännössä” (VNK 2011). Tämän voi lukea merkinä siitä, että yrittäjyyden monoliitti alkaa vähitellen säröillä, mutta konkreettiset toimenpiteet esimerkiksi yrittäjien työmarkkina-aseman parantamiseksi jäävät hallitusohjelmissa vähäisiksi. Hallitusohjelmien retoriikka yrittäjyyden ja yritysten osalta on enemmän eräänlaista ”valmentajapuhetta” kansalaisuudesta. Konkreettisten keinojen osuus jää varsin vähäiseksi.

Pohdinta ja johtopäätökset

Olemme artikkelissa argumentoineet, että talouskasvu kytkeytyy suoremmin yrityksiin, kun taas yrittäjyys kiinnittyy enemmän työhön sekä uudenlaisen kansalaissubjektiin esiintuomiseen. Erityisesti Kataisen ja Sipilän hallitusten ohjelmissa yrittäjyys nähdään vahvasti kasvun moottorina. Huomiota ei kiinnitetä laajemmin siihen, että valtaosa yrityksistä on pienikokoisia ja haastavassa asemassa. Eritoten itsensä työllistäjien asema sosiaaliturvan suhteen on heikko: yrittäjä voi kohdata erilaisia epäselvyyksiä jo siinä, sovelletaanko häneen yrittäjän vai palkansaajan lainsäädäntöä. Ylipäätään työn odottamattoman päättymisen, kuten työkyvyttömyysriskin, seuraukset kaatuvat helposti yrittäjän itsensä niskaan. (Ojala ym. 2017, 160–161.) Onkin kiinnostavaa, että yrittäjien työmarkkina-aseman parantamisesta puhutaan hallitusohjelmissa lähinnä yksittäisinä mainintoina. Samoin niin kutsuttua silpputyötä tekevien freelancereiden asemaa käsitellään varsin vähän. Problemaattista yrittäjyydessä poliittisessa diskurssissa onkin sen näennäinen paikantumattomuus mihinkään tiettyyn alaan tai yrittäjiin sinänsä. Tämä tekee yrittäjyydestä joustavan retorisen välineen, joka taipuu helposti eri konteksteihin ja tarkoituksiin. Yrittäjyys on myös vahvasti

positiivisesti latautunut ja sen positiivista latausta on vaikea vastustaa – kukapa ei haluaisi olla yrittäjän puolella?

Tarkastelemalla sitä, mihin yrittäjyys poliittisessa diskurssissa paikantuu, saadaan kuitenkin viitteitä “ihanneyrittäjän” konstruktiosta. Tätä voisi luonnehtia korkeasti koulutetuksi, innovatiiviseksi teknisen tai IT-alan huippuosaajaksi, joka houkuttelee innovaatioillaan Suomeen kansainvälistä pääomaa. Kärjistäen voikin sanoa, että kun poliittisessa retoriikassa mainitaan Suomen tarvitsevan lisää yrittäjyyttä, sillä ei välttämättä tarkoiteta, että kaivataan lisää partureita, siivoojia, hoiva-alan ammattilaisia tai taksikuskeja. Hallitusohjelmissa ei juuri lainkaan käsitellä yrittäjyyden sukupuolittuneisuutta. Tästä näkökulmasta onkin kiintoisaa, että ihanneyrittäjä on tulkintamme mukaan varsin maskuliininen konstruktio teknisen alan huippuosaajasta.

Alat, joille uutta yritystoimintaa halutaan synnyttää, ovat 2000-luvun alusta lähtien etupäässä korkeaa osaamista vaativia innovatiivisia aloja, kuten IT- ja eri teknologia-alat. Tämä on kiinnostavasti ristiriidassa sen kanssa, keitä yrittäjät todella ovat ja miten maltillisesti yrittäjien määrä lopulta on 2000-luvulla muuttunut (Katainen 2016; Pyöriä 2017, 13; Pärnänen & Sutela 2014). Yrittäjyys yhdistyy voimakkaasti korkeaan osaamiseen, koulutukseen ja siten tarinaan Suomesta innovaatioiden ja huippuosaamisen mallimaana, jossa koulutusta vaalitaan ja kilpailukyky pohjautuu matalien työvoimakustannusten sijaan korkeaan laatuun ja tuottavuuteen (Kantola & Kananen 2017, 13). Vaikka koulutuspoliittisten linjausten myötä yrittäjyyteen kannustetaan erityisesti nuoria, nuorten yrittäjyys ei kuitenkaan ole nousussa: alle 30-vuotiaiden yrittäjien määrä on pitkällä aikavälillä laskenut (Katainen 2016).

Yrittäjyys linkittyy 2000-luvulla ennemminkin kasvu- kuin työllisyyspolitiikkaan. Kasvun kontekstissa yrittäjyyden rooli on toimia uuden talouskasvun lähteenä. Valtio taas toimii mahdollistajana, joka asettaa puitteet, joissa elintärkeät innovaatiot voivat syntyä. Ne puolestaan ovat lähtöisin yrittäjistä. Valtion on siis osaltaan toimittava myös yrittäjyyden kultivoijana, mikä näkyy aineistossa lisääntyvänä puheena osaamisesta, koulutuksesta, yrittäjyyskasvatuksesta ja yrittäjyyden esteiden

poistamisesta (vrt. Niska & Vesala 2011, 107–109; 120–124). Kun talouskasvun kontekstissa huomio on uusien alojen ja yritysten synnyttämisessä – ja valtion roolissa tämän rahoittajana ja mahdollistajana – on työllisyyskontekstissa kyse ennemminkin kansalaisten sysäämisestä yrittäjyyteen. Tällöin yrittäjyys näyttäytyy yksilötason toimenpiteenä. Keskeistä on, että siirryttäessä kasvu- ja työllisyyskontekstista toiseen yrittäjyyden empiirinen todellisuus jää sivurooliin.

Yrittäjyydelle onkin tunnistettavissa kaksi diskursiivista ulottuvuutta. Yhtäällä on yrittäjyyden taloudellinen ulottuvuus, joka jäsentyy yrittäjä–yritykset-jaottelun ympärille. Toisaalla on kansalaisuuteen yhdistyvä oman elämänsä yrittäjyys, joka on yhtä kuin oman olemisen – työn, terveyden, hyvinvoinnin – jäsentämistä palvelujen ja hyödykkeiden kuluttajana. Yrittäjyys toimii siinä metaforana, jonka kautta tehdään ymmärrettäväksi riskinotto ja omaa olemista koskevat ”rationaaliset valinnat” jälkiteollisen kilpailuvaltion kontekstissa. Aktiivinen kansalainen ottaa itse selvää, punnitsee hyödyt ja haitat ja rakentaa hyvinvointinsa omien valintojensa kautta, kuten yrittäjä analysoi toimintaympäristönsä ja tekee itseään parhaiten palvelevat ratkaisut sen pohjalta (vrt. Helén 2016, 176–177; Saastamoinen 2010, 234–238).

Katri Komulainen ja kumppanit (2010) toteavat, että suomen kielessä sanalla ”yrittää” on kaksi merkitystä: se viittaa sekä yrittämiseen pyrkimistä ja ponnistelua tarkoittavassa mielessä että taloudelliseen toimintaan, yrityksen perustamiseen ja johtamiseen. Täten sanalla on ”erityisen myönteinen kaiku”, mistä syystä siihen liittyvät mielikuvat ovat voittopuolisesti positiivisia (2010, 12). Yrittäjyys samaistuu helposti ominaisuuksiin erityisesti puhuttaessa sisäisestä yrittäjyydestä ja liittyy ylimalkaiseen toimeliaisuuteen ja oma-aloitteisuuteen. Tällä on ilmiselviä moraalisia implikaatioita: yritteliäisyyttä ja toimeliaisuutta pidetään toivottavana ja hyvänä, sen vastakohtaa – passiivisuutta, laiskuutta – huonona ja tuomittavana. Yrittäjyyden diskurssissa todellisuus rakentuukin tyypillisesti kaksijakoiseksi: yrittäjyys on positiivista ja toivottavaa, muunlainen toiminta negatiivisesti määrittynyttä ja ei-toivottavaa (Ericsson 2010, 180, 183).

Hallitusohjelmissa yrittäjyys ja yrittäminen sanoina yhdistyvät konstruktioksi, jota voisi nimittää yrittäjämäiseksi olemisen tavaksi. Viime kädessä kyse on kansalaissubjekteista, joita dokumenteissa luodaan ja kutsutaan esiin. Puhetapaa ei ole erityisesti havaittavissa aineistossa ennen 1990-luvun puoliväliä, vaan yrittäjyys alkaa yhdistyä eksplisiittisesti kansalaisuuteen vasta sen jälkeen. Samalla yrittäjyys kansalaisuutena yhdistyy diskurssiin omatoimisuutta ja aktiivisuutta edellyttävästä hyvinvoinnista ja siten laajempaan hyvinvointivaltioajattelun muutokseen, jossa kansalaisuuteen liittyy olennaisena vastuu oman hyvinvoinnin järjestämisestä (vrt. Ikonen 2013; Saarinen ym. 2014; Saastamoinen 2010). Hanna-Mari Ikonen (2013) kuvaa tätä yrittäjätapaisuuden käsitteellä: yrittäjämäisyys on keskeinen osa jälkiteollisen kansalaisuuden eetosta. Yrittäjyys ei palaudu sellaisenaan työmarkkinoihin vaan sen merkitykset ulottuvat kaikkeen toimintaan. (2013, 34–36.) Kuten Lipposen I hallituksen ohjelmassa mainitaan, ”kansalaisia omiin ponnisteluihin ja yrittämiseen kannustava hyvinvointi turvataan” (VNK 1995). Juuri tällä tavalla yrittämisen konteksti hämärtyy: ei käy selväksi, viitataanko termillä yritystoimintaan vai johonkin muuhun.

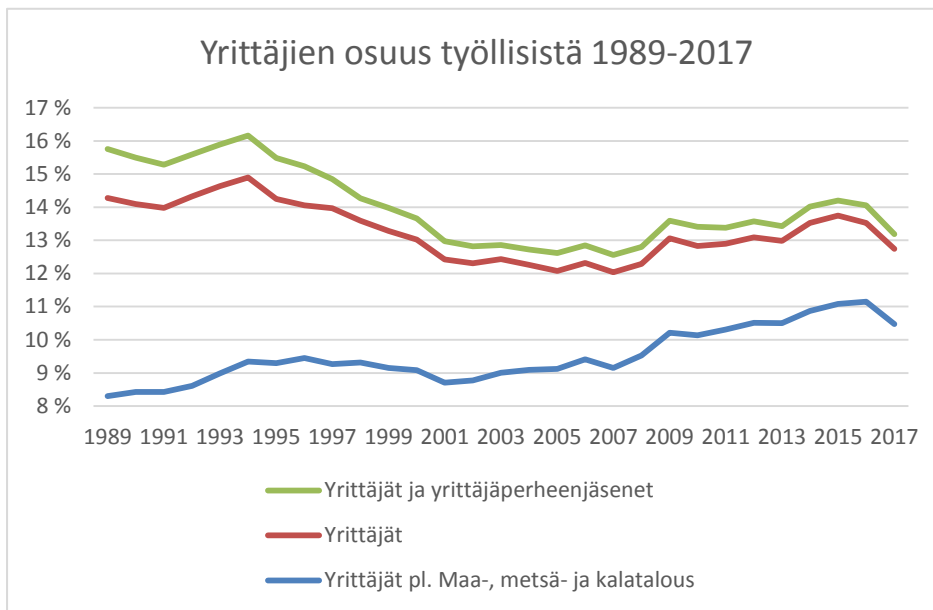
Oleellista on, että yrittäjyyden kaksi diskursiivista ulottuvuutta eivät välttämättä yhdisty tai palaudu toisiinsa vaan ovat olemassa rinnakkain. Yrittäjyyden ”talouselottuvuus” ja ”elämän ulottuvuus” eivät sulje toisiaan pois mutta eivät toisaalta yhdykään. Hallitusohjelmien ylistäessä yrittäjyyttä ja korostaessa, että Suomi saadaan kuntoon vain työn ja yrittäjyyden kautta, ne kiinnittyvät näihin molempiin ulottuvuuksiin yhtä aikaa. Tämä epämääräisyys on poliittisen yrittäjyyspuheen keskeinen ominaisuus. Yrittäjyys on aineistossa yhtä aikaa taloudellisen toiminnan muoto ja kansalaissubjekti, ja nämä samastuvat toisiinsa liittymättä kuitenkaan yhteen. Tästä syystä hallitusohjelmissa on täysin luontevaa korostaa jatkuvasti yrittäjyyden tärkeyttä kuitenkin helpottamatta sitä konkreettisilla poliittisilla toimenpiteillä. Innovatiivisuutta ja osaamista korostavassa yrittäjyyspuheessa yrittäjyyden merkitys irtoaa sen empiirisestä todellisuudesta.

Yrittäjyys siis määrittyy poliittiseksi tavoitteeksi suoraan tai epäsuorasti, mutta se ei juuri palaudu yritystoiminnan tai yrityksen perustamisen kaltaisiin osasiin vaan toimii aktiivisen kansalaisuuden konstruoimisen retorisenä kiinnikkeenä, ihannekansalaisuuden metaforana.

Yrityksiä ei tavallisesti spesifioida hallitusohjelmissa tarkemmin, mikä tekee konkretiasta hyvin hankalaa. Erikokoisilla yrityksillä on toisistaan poikkeavat tarpeet ja intressit. Toisaalta tämä ei liene hallitusohjelmissa keskeinen pohdinta, jos niitä tulkitaan enemmän retorisisina työkaluina kuin konkreettisina politiikkaohjeina. Keskeistä on juuri se, ettei näillä kahdella yrittäjyyden diskursiivisella ulottuvuudella ole välttämättä paljonkaan tekemistä keskenään, mistä syystä niitä voidaan käyttää liukuvasti ja yhtä aikaa. Eronteko niiden välillä on implisiittinen.

Analyysimme perusteella tehtäviä johtopäätöksiä rajoittaa aineiston luonne: hallitusohjelmat ovat yleisluontoisia dokumentteja, joissa ei paneuduta ongelmiin kovin syvällisesti. Hallitusten politiikkatoimien pohjalta on tuotettu runsaasti muuta materiaalia, kuten erilaisia selontekoja ja hankkeiden väli- ja loppuraportteja. Yrittäjyyteen liittyen tällaisia ovat esimerkiksi Vanhasen I hallituksen *Yrittäjyyden politiikkaohjelman loppuraportti* sekä Vanhasen II hallituksen *Politiikkaohjelmien loppuraportti*. Näissä raporteissa yrittäjyyttä tarkastellaan kokonaisvaltaisemmin kuin hallitusohjelmissa ja huomiota kiinnitetään esimerkiksi yrittäjien sirpaleiseen työmarkkina-asemaan ja erikokoisten yritysten erityistarpeisiin, joiden käsittely hallitusohjelmissa tyypistyy helposti yksittäisiksi maininnoiksi. Emme ole kuitenkaan sisällyttäneet näitä varsinaiseen analyysiimme, koska niitä ei voida lukea samassa mielessä retoriikan kannalta kuin hallitusohjelmia: niiden tavoittelema yleisö ei ole yhtä laaja eikä niitä käytetä samassa mittakaavassa poliittisten päätösten perusteluun. Lisäksi keskittymisemme hallitusohjelmiin mahdollisti yrittäjyydelle niissä annettujen merkitysten pitkittäisen tarkastelun ja muutosten ja jatkuvuuksien etsinnän. Yrittäjyys määrittyy hallitusohjelmissa lähes yksinomaan positiiviseksi käsitteeksi, mutta sen merkitys on usein irrallaan yrittäjyyden arjesta.

Kuvio 1: Yrittäjien osuus työllisistä (Tilastokeskus, työvoimatutkimus)

Liitetaulukko 1: Yrittäjyys ja yrityssanat aineistossa (suluissa sanan perusmuoto)

Hallitusohjelma	Yrittäjyys(s)	Yrittäj(ä)	Yrittäm(inen)	Yrity(s)	Ohjelman sanamäärä*	Ohjelman sivumäärä**
Koivisto II (1979–1982)	0	0	0	7	1037	4
Sorsa III (1982–1983)	0	1	0	3	852	4
Sorsa IV (1983–1987)	0	1	0	9	1795	8
Holkeri (1987–1991)	0	0	0	14	2869	12
Aho (1991–1995)	1	0	1	15	2703	12
Lipponen I (1995–1999)	0	0	2	25	3875	15
Lipponen II (1999–2003)	5	1	0	30	6711	26
Jäätteenmäki/Vanhanen I (2003–2007)	23	9	4	62	12529	44
Vanhanen II/Kiviniemi (2007–2011)	23	6	2	61	14801	48
Katainen (2011–2015)	14	5	2	98	26448	87
Sipilä (2015–2019)	15	7	10	55	17260	61
Koko tarkasteluajanjakso	81	30	21	379	90880	321
*Määrässä huomioitu hallitusohjelmien mahdolliset liitteet.						
**Sivumäärä = Calibri-kirjasintyyppi, koko 12, riviväli 1 pt.						

Kirjallisuus

Brunila, Kristiina & Sari Mononen-Batista Costa. 2010. "Tiedon, työllisyyden, osaamisen, yrittäjyyden ja tasa-arvon Suomi". Teoksessa *Yrittäjyyskasvatus hallintana*, toim. Katri Komulainen, Seija Keskitalo-Foley, Maija Korhonen & Sirpa Lappalainen. Tampere: Vastapaino, 207–230.

Bröckling, Ulrich. 2016. *The Entrepreneurial Self*. Lontoo: Sage.

Cruikshank, Barbara. 1999. *The Will to Empower. Democratic Citizens and Other Subjects*. Ithaca: Cornell University Press.

Ericsson, Daniel. 2010. "Constellations of Another Other: The Case of Aquarian Nation." Teoksessa *(De)mobilizing the entrepreneurship discourse. Exploring entrepreneurial thinking and action*, toim. Frederic Bill, Björn Bjerke & Anders W. Johansson. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 179–197.

Foucault, Michel. 1991. "Governmentality." Teoksessa *The Foucault Effect. Studies in Governmentality*, toim. Graham Burchell, Colin Gordon & Peter Miller. Lontoo: Harvester Wheatsheaf, 87–104.

Helén, Ilpo. 2010. "Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka. Foucault'lainen hallinnan analytiikka." Teoksessa *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*, toim. Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen. Helsinki: Gaudeamus, 27–48.

Helén, Ilpo. 2016. *Elämän politiikat. Yhteiskuntatutkimus Foucault'n jälkeen*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Hellman, Matilda, Marjukka Monni & Anna Alanko. 2017. "Declaring, Shepherding, Managing: The Welfare State Ethos in Finnish Government Programmes 1950–2015". *Research on Finnish Society* 10:1, 9–22.

Hyvärinen, Matti, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius (toim.) 2003. *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino.

Ikonen, Hanna-Mari. 2013. "Epävarma työ, yrittäjätapaisuus ja paikkatunne: syrjäseudun naisen esimerkki". *Työelämän tutkimus* 11:1, 34–49.

Jokinen, Arja & Kirsi Juhila. 2016. "Valtasuhteiden analysoiminen." Teoksessa *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*, toim. Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. Tampere: Vastapaino, 75–104.

Järnefelt, Noora. 2011. "Ikääntyneiden yrittäjyys on lisääntynyt." Tilastokeskuksen Hyvinvointikatsaus 4/2011. http://www.tilastokeskus.fi/artikkelit/2011/art_2011-12-12_001.html?s=0 (Luettu 27.3.2018.)

Kaisto, Jani & Miikka Pyykkönen (toim.) 2010. *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus.

Kananen, Johannes. 2008. "Kilpailukyky ja tuottavuus 2000-luvun sosiaalipolitiikassa." *Yhteiskuntapolitiikka* 73:3, 239–249.

Kantola, Anu. 2002. *Markkinakuri ja managerivalta*. Helsinki: Loki-kirjat.

Kantola, Anu. 2006. "Suomea trimmaamassa. suomalaisen kilpailuvaltion sanastot." Teoksessa *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* toim. Risto Heiskala & Eeva Luhtakallio. Helsinki: Gaudeamus, 156–178.

Kantola, Anu. 2010. "Kilpailukyky politiikan strategiana." Teoksessa *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*, toim. Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen. Helsinki: Gaudeamus, 97–118.

Kantola, Anu & Johannes Kananen. 2017. "Johdanto: Suomen malli." Teoksessa *Kilpailuvaltion kyydissä: Suomen hyvinvointimallin tulevaisuus*, toim. Johannes Kananen. Helsinki: Gaudeamus, 7–29.

Katainen, Antti. 2016. "Yrittäjien lukumäärä polkenut paikallaan." *Tieto & trendit* 5/2016.

<http://tietotrendit.stat.fi/mag/article/199/> (Luettu 27.3.2018.)

Kauranen, Ralf & Emma Lamberg. 2016. "Hyvinvointi, työ ja häivytetty luokka pääministeri Kataisen puheissa." Teoksessa *Luokan ääni ja hiljaisuus. Yhteiskunnallinen luokkajärjestys 2000-luvun alun Suomessa*, toim. Anu-Hanna Anttila, Ralf Kauranen, Kati Launis & Jussi Ojajärvi. Tampere: Vastapaino, 205–246.

Koiranen, Ilkka, Aki Koivula, Arttu Saarinen & Pekka Räsänen. 2017. *Puolueiden rakenne ja jäsenistön verkostot*. Helsinki: Kunnallissalan kehittämissäätiö.

Komulainen, Katri. 2006. "Neoliberal Education Policy. A Case Study of Finnish Textbooks of Entrepreneurial Education." *Nordish Pedagogik* 26:3, 212–228.

Komulainen, Katri, Seija Keskitalo-Foley, Maija Korhonen & Sirpa Lappalainen toim. 2010. *Yrittäjyyskasvatus hallintana*. Tampere: Vastapaino.

Komulainen, Katri & Pentti Sinisalo. 2006. "Mul on amerikkalaisten työajattelumalli. Itsensä työllistävien naisten urakertomukset ja yrittäjämäisyyttä." *Työelämän tutkimus* 3/2006, 149–159.

Korhonen, Maija. 2012. *Yrittäjyyttä ja yrittäjämäisyyttä kaikille? Uusliberalistinen hallinta, koulutettavuus ja sosiaaliset erot peruskoulun yrittäjyyskasvatuksessa*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

Laalo, Hanna & Jarna Heinonen. 2016. "Governing the Entrepreneurial Mindset: Business Students' Constructions of Entrepreneurial Subjectivity." *European Educational Research Journal* 15:6, 696–713.

Lahikainen, Lauri & Esko Harni. 2016. "Yrittäjämäinen ruumis palvelutaloudessa." Teoksessa *Ruumiillisuus ja työelämä. Työruumis jälkiteollisessa palvelutaloudessa*, toim. Jaana Parviainen, Taina Kinnunen & Ilmari Kortelainen. Tampere: Vastapaino, 26–39.

Miller, Peter & Nicholas Rose. 2008. *Governing the Present: Administering Economic, Social and Personal Life*. Cambridge: Polity Press.

Mononen, Sari. 2007. "Yrittäjäksi jos yltäisin, oman onneni seppä jos oisin! Keskustelua yksilön vastuuttamisesta." *Nuorisotutkimus* 25:1, 19–32.

Mykkänen, Juri. 2017. "Kuka päättää hyvinvointimallin tulevaisuudesta." Teoksessa *Kilpailuvaltion kyydissä: Suomen hyvinvointimallin tulevaisuus*, toim. Johannes Kananen. Helsinki: Gaudeamus, s. 97–127.

Niemelä, Mikko & Arttu Saarinen. 2012. "The Role of Ideas and Institutional Change in Finnish Public Sector Reform." *Policy and Politics* 40:2, 171–191.

Niska, Miira & Kari Vesala. 2011. "Moninaistuva politiikka, moninaistuva yrittäjyys? Toimijapositionien rakentuminen yrittäjyyden edistämiskursseissa." Teoksessa *Yritysten menestystarinat ja yrittäjyyden edistäminen. Tapaustutkimus yrittäjistä, kehittäjistä ja politiikkadiskursseista Suupohjan seutukunnassa*, toim. Kari Vesala & Hilikka Vihinen. MTT raportti 16, 94–128. www.mtt.fi/mttraportti/pdf/mttraportti16.pdf (Luettu 27.3.2018.)

OECD. 2016. *OECD Factbook 2015–2016. Economic, Environmental and Social Statistics*.
http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/economics/oecd-factbook-2015-2016_factbook-2015-en#.WnsDISXFKUk (Luettu 27.3.2018.)

Ojala, Satu, Pasi Pyöriä, Hanna-Mari Ikonen & Tuija Koivunen. 2017. "Yrittäjien työaika ja tulot." Teoksessa *Työelämän myytit ja todellisuus*, toim. Pasi Pyöriä. Helsinki: Gaudeamus, 145–162.

Pyöriä, Pasi. 2017. "Johdanto: Työelämän kielteinen julkisuuskuva ja tutkimus." Teoksessa *Työelämän myytit ja todellisuus*, toim. Pasi Pyöriä. Helsinki: Gaudeamus, 7–25.

Perren, Lew & Peter Jennings. 2005. "Government Discourses on Entrepreneurship. Issues of Legitimization, Subjugation, and Power." *Entrepreneurship Theory and Practice* 29:2, 173–184.

Pärnänen, Anna. 2015. "Työn tekemisen tavat 2000-luvulla – tapahtuiko rakenteellisia muutoksia?" *Työelämän tutkimus* 13:3, 242–250.

Pärnänen, Anna & Hanna Sutela. 2014. *Itsensä työllistäjät Suomessa 2013*. Helsinki: Tilastokeskus.

Saarinen, Arttu, Suvi Salmenniemi & Harri Keränen. 2014. "Hyvinvointivaltiosta hyvinvoivaan valtioon: hyvinvointi ja kansalaisuus suomalaisessa poliittisessä diskurssissa." *Yhteiskuntapolitiikka* 79:6, 605–618.

Saastamoinen, Mikko. 2010. "Aktiivisen kansalaisuuden vastatulkintoja: Neuroottinen ja hylätty kansalaisuus." Teoksessa *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*, toim. Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen. Helsinki: Gaudeamus, Helsinki, 230–253.

Sisäministeriö. 2018. "Startup-oleskelulupa helpottaa yrittäjien ja huippuosajien maahanmuuttoa Suomeen." Sisäministeriön tiedote 18.1.2018. http://intermin.fi/artikkeli/-/asset_publisher/startup-oleskelulupa-helpottaa-yrittajien-ja-huippuosajien-maahanmuuttoa-suomeen (Luettu 27.3.2018.)

Valtioneuvoston kanslia (VNK). 1979. Pääministeri Mauno Koiviston II hallituksen ohjelma. 26.5.1979.

Valtioneuvoston kanslia (VNK). 1982. Pääministeri Kalevi Sorsan III hallituksen ohjelma. 19.2.1982.

Valtioneuvoston kanslia (VNK). 1983. Pääministeri Kalevi Sorsan IV hallituksen ohjelma. 11.5.1983.

Valtioneuvoston kanslia (VNK). 1987. Pääministeri Harri Holkerin hallituksen ohjelma. 30.4.1987.

Valtioneuvoston kanslia (VNK). 1991. Pääministeri Esko Ahon hallituksen ohjelma. 26.4.1991.

Valtioneuvoston kanslia (VNK). 1995. Pääministeri Paavo Lipposen hallituksen ohjelma. 13.4.1995.

Valtioneuvoston kanslia (VNK). 1999. Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelma. 15.4.1999.

Valtioneuvoston kanslia (VNK). 2003. Pääministeri Anneli Jäätteenmäen hallituksen ohjelma.

17.4.2003.

Valtioneuvoston kanslia (VNK). 2003. Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma. 24.6.2003.

Valtioneuvoston kanslia (VNK). 2007. Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma. 19.4.2007.

Valtioneuvoston kanslia (VNK). 2010. Pääministeri Mari Kiviniemen hallituksen ohjelma. 22.6.2010.

Valtioneuvoston kanslia (VNK). 2011. Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma. 22.6.2011.

Valtioneuvoston kanslia (VNK). 2015. Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma.

29.5.2015.

Vesala, Kari, Hilikka Vihinen & Sami Kurki. 2011. ”Yrittäjyyden edistämispolitiikan muutokset ja

haasteet: tapaustutkimuksen koontia ja pohdintaa.” Teoksessa *Yritysten menestystarinat ja*

yrittäjyyden edistäminen. Tapaustutkimus yrittäjistä, kehittäjistä ja politiikkadiskursseista Suupohjan

seutukunnassa, toim. Kari Vesala & Hilikka Vihinen. MTT raportti 16, 129–136.

www.mtt.fi/mttraportti/pdf/mttraportti16.pdf (Luettu 27.3.2018.)